

נועים אליעזר

הקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ד)

שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א

בא תשי"ב * מס' 215

❖ באיסור עשיית מלאכה בשבת וז"ט ע"י אחרים

שעשו מלאכה פטורים, ומותר לשני לסייעו משום שאינו בר חיובא בדבר זה, והרי זה נחשב שהמשלח עשה את המלאכה כולה, מפני דלא שייך בזה הכלל דאין שליח לדבר עבירה, דהא לשליח מותר לעשות, וכשהשליח אינו בר חיובא, יש שליח לדבר עבירה, וכדאיתא בב"מ (י:).

דעת ה"בית מאיר"

אולם ה"כתב סופר" השיב על כך, לפי דברי ה"בית מאיר" (באה"ע"ז סימן ה') דמכל מקום המשלח נח, ולא נעשית מלאכה שלימה על ידי ישראל, וממילא המשלח שעשה מלאכה ביחד עם השליח פטור, כי כל אחד מהם לא יגע אלא בחצי מלאכה.

תירוץ הכת"ם דקאירינן בגוונא שמצווה

למי שהוא ספק גדול ספק קטן

ג) ויעוי"ש בתשו' "כתב סופר" דמהאי טעמא תירץ באופן אחר, דדרשת המכילתא הנ"ל קאירי בגוונא שמצווה למי שהוא ספק גדול ספק קטן, דאין אומרים בכהאי גוונא ספיקא דאורייתא לחומרא, מפני דכלל זה אינו אמור אלא במי שהוא גדול שאסור להכניס את עצמו בספק, ועל ענין זה גופו הוא מצווה ועומד, אבל מי שספק אם הוא בר חיוב כלל, ויתכן שהוא קטן ומותר באיסורים ובמלאכת שבת, אין עליו חיוב להחמיר מספק שמא הוא גדול, כיון דעל ידי זה אנו דנים, האם הוא בר חיוב שחייב להחמיר מספק, או לא. וכמבואר ב"פני יהושע" (בקידושין ס"ג). - ולפי זה נמצא דגדול המצווה לספק זה, דמותר לו לעשות מלאכה מספק, לא שייך לגביו אין שליח לדבר עבירה, ולחייב משום כלל זה את המשלח, שהרי לגבי ספק זה לא שייך סברא דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, כי הרי מותר לו לעשות מספק, ואילו למשלח אסור לצוות עליו לעשות מלאכה, שמא גדול הוא, ולמשלח שהוא בר חיובא אסור להכניס עצמו בספק, שמא השליח גדול הוא, ואף על פי שאין עונש, אבל איסורא איכא דספיקא דאורייתא לחומרא, וזהו הנרמז במכילתא לא יעשה אפילו על ידי אחרים.

וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם וגו' (שמות י"ב, ט"ז).

פירש רש"י, לא יעשה בהם, אפילו על ידי אחרים (מכילתא מסכתא דפסחא ט').

קושיית הרמב"ן ע"ד רש"י

א) הנה הרמב"ן על התורה (כאן) הקשה על דברי רש"י מהמכילתא הנ"ל, ממה נפשך, אם האחרים הם ישראל, הרי הם עצמם מזהירים, ואין אני מזהר במלאכתי שלא תיעשה על ידו, אלא שאם מטאה אותו באיסור, מזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול, בין במלאכתו ובין במלאכת העושה עצמו, ואין צורך בלפותא מיוחדת מפסוק זה. ואם האחרים הם גויים, אין אנו מזהירים בתורה על מלאכה של גוי כלל, לא ביום טוב ולא בשבת.

דברי הרמב"ן

דהנה הרמב"ן על התורה כתב: "כל מלאכה לא יעשה בהם. לשון רש"י, אפילו על ידי אחרים. ולא הבינותי זה, שאם האחרים האלו ישראל, הם עצמן מזהרין עליה ואין אני מזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו, אלא שאם מטעה אותו באיסור מזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט, י"ד) בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו. ואם אחרים הללו גויים, אין אנו מזהרין בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו, כמו שאמרו אמירה לגוי שבות, וזה דבר מבואר בגמרא (שבת ק"ג)."

עכ"ל.

תירוץ ה"כתב סופר" דקאירינן בשנים

שעשהו כשהשני אינו בר חיובא

ב) ובתשו' "כתב סופר" (או"ח סימן מ"ה) תירץ, דקאירינן הכא בגוונא שהמשלח עושה מלאכה, ומצווה לאחר לעשות עמו, והדין הוא ששנים

✦ בענין בדיקת תפילין אחת לשנים עשר חודש

ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ג, י').

במכילתא, "מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפילין אחת לשנים עשר חודש, נאמר כאן מימים ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה, כ"ט), מה ימים האמור להלן אין פחות משנים עשר חודש, אף ימים האמורים כאן אין פחות משנים עשר חודש, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אינו צריך לבדוק עולמית. שמאי הזקן אומר אלו תפילין של אבי אימא (שלא היה בודקן אלא סומך על חזקתן שכשרים הם)".

גירסת הירושלמי פ"ז דעירובין ה"א דהלל ס"ל דא"צ בדיקה

(א) בירושלמי (פ"ז דעירובין ה"א) גרסינן, צריך לבדוק אחת לשנים עשר חודש דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר אינן צריכות בדיקה, הלל הזקן אומר אלו מאבי אמה. הרי דהלל ס"ל דא"צ בדיקה.

דברי הרמב"ם פ"ב מתפילין ה"א

והרמב"ם (פ"ב מתפילין ה"א) כתב דתפילין אין צריך בדיקה. - וז"ל: "הכותב תפילין בכתב ידו או שלקחן מן המומחה או משאר אדם ובדקם והחזירם לעורן אינו צריך לבדוקן פעם אחר ואפילו אחר כמה שנים כל זמן שחפוין שלם הרי הן בחזקתן ואין חוששין להן שמא נמחקה אות מתוכן או נקבה, הלל הזקן היה אומר אלו משל אבי אמא, עכ"ל. - ובכסף משנה ציין ע"ד הרמב"ם, דברי הירושלמי הנ"ל.

דברי השו"ע או"ח סי' ל"ט סעיף י'

ובשו"ע (או"ח סי' ל"ט סעיף י') כתב כן, בזה"ל: "תפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם, ואם אינו מניחן אלא לפרקים צריכים בדיקה פעמיים בשבוע." וע"ש במשנ"ב (ס"ק כ"ז) דהטעם דאינם צריכים בדיקה לעולם הוא דכל זמן שחפוין שלם הרי הן בחזקתן מן הדין, ואין חוששין שמא נמחקה אות מתוכן

או נקבה. וע"ש עוד במשנ"ב, דמ"מ נכון לבדוקן, מפני שמתקלקלין מפני הזעה.

מבאר אם בכל מצוה מוקמינן אחזקה

וחזינן דלענין קיום מצוה מוקמינן אחזקה. - אלא דאכתי לא שמעינן רק לענין חזקה מבוררת, וכגוונא דחיפויין של התפילין שלם, ורחוק מאוד למיחש שימחק אות או יקרע, ואין לפנינו רוב או מיעוט לזה. דבכה"ג שפיר מוקמינן אחזקה. אבל בגוונא דאיכא מיעוט המצוי שיקרע או שימחק, אכתי לא שמעינן אם מוקמינן אחזקה בכה"ג.

מוכיח אליבא דרבי להירושלמי ובית הלל להמכילתא אין מעמידים על חזקה במצוות

איברא דעדיין צ"ב אמאי אליבא דרבי הוצרכו לבדוק בכה"ג, כגירסת הירושלמי, או אליבא דבית הלל כגירסת המכילתא, והרי יש לפנינו תפילין שחיפוי עורן שלם, ולמה חיישינן למיעוט. - ובהכרח דאליבא דידהו, לא מוקמינן אחזקה במצוות מגזירת הכתוב.

שיטת תוס' בהמכילתא דיש חיוב לבדוק תפילין אחת ל"ב חודש

(ב) והנה התוס' במנחות (מ"ג.) ד"ה תפילין כו', הביאו מהמכילתא הנ"ל דיש חיוב לבדוק תפילין אחת לשנים עשר חודש. - וכן כתב הרא"ש (בהלכות תפילין סימן ל"א).

דברי התוס'

דיעווי"ש בתוס' שכתבו: "ובמכילתא איתא נאמר כאן ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו מה להלן ל"ב חדש אף כאן, מגיד שצריך לבדוק תפילין אחת ל"ב חדש, דברי ב"ה. ב"ש אומרים אין צריך בדיקה. שמאי אומר אלו תפילין של אבי אמא. - ופרק המוצא תפילין ירושלמי נמי תניא, תפילין צריך בדיקה אחת ל"ב חדש, דברי רבי, רשב"ג אומר אין צריך. - וכל הני דמצרכי בדיקה, סבירא להו בחזקת תפילין הכתוב מדבר, ולא קי"ל הכי. - מיהו בשימושא רבה

איכא שמצריך לבדוקן פעמיים בשבוע. - והני בדיקות לא הוו משום חסירות ויתירות אלא שמא בלו ונתקלקלו. - ובמזוזה אשכחן בדיקה, דאמרינן במס' יומא (י"א.) שנבדקת פעמיים בשבוע. ויש לחלק, עכ"ל התוס'.

דברי הרא"ש, וביאור תשו' "בנין ציון" כגירסתו

והרא"ש (בהלכות תפילין סימן ל"א) כתב ג"כ כדברי התוס'. רק דגריס במכילתא בהיפוך בית שמאי ובית הלל. - ובשו"ת בנין ציון (החדשות סי' ל"ט) כתב שיש להגיה בדבריו כמו התוס'. אך במה דאיתא במכילתא דשמאי אמר אלו תפילין של אבי אימא, ובירושלמי הגירסא על שם הלל אי"ז טעות, דתלוי בפלוגתא דרבי ורשב"ג. דאין לומר דבית הלל פליגי על הלל, ולדעת רשב"ג דס"ל דא"צ לבדוק ודאי דאינו סובר כבית שמאי במקום בית הלל, ובהכרח קיבל מחלוקתם להיפך, והלל הוא שאמר אלו של אבי אמא, והוא סוף דברי רשב"ג בירושלמי.

ביסוד ביאור הילפותא דהמכילתא דמויתי התוס'

(ג) ובעיקר הכרעת הרמב"ם (בפ"ב מהל' תפילין ה"א) דאפילו לאחר כמה שנים אין צריך לבדוק תפילין, יעוי' בפמ"ג (בסי' ל"ט בא"א ס"ק י"ד) שכתב דלכאורה יסוד דברי התוס' הנ"ל, היינו דהתוס' נקטי בהמכילתא דמצריך בדיקה בכל שנים עשר חודש זהו משום דהכתוב מדבר בחוקת תפילין, ואתיא כמאן דאמר דלילה לאו זמן תפילין. - וממילא אם אמרינן דלילה זמן תפילין, ולא דרשינן קרא דמימים ימימה על חוקת תפילין, דה"ה דאין צריך לבדוק אחת לשנים עשר חודש.

קושית הפרמ"ג

והקשה הפרמ"ג (שם) דהרמב"ם (בפ"ד מהל' תפילין ה"י) ס"ל דלילה לאו זמן תפילין, דקרא מימים ימימה דרשינן על חוקת תפילין,

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי

(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה

לפי סעיף 46

לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,

טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

בפלוגתא דה'נודע ביהודה' וה'ישועות יעקב' והגרע"א בתפילין שכתב בן י"ג ויום אחד

ה) ולפמשנ"ת באנו לנידון האחרונים, בדין תפילין שכתבן נער שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, והנער אינו לפנינו, כדי לבדוקו אם הביא שני שערות. דבתשו' נודע ביהודה (מהדורא תנינא או"ח סי' א') כתב דסמכינן על חזקה דרבא, דכיון שהגיע לכלל שנים הגיע לכלל סימנים, והתפילין כשרים. אולם הביאווה"ל (בסי' ל"ט סעיף א' ד"ה או קטן) הביא שהגרע"א בתשו' (סי' ז') והישועות יעקב (באו"ח סי' ל"ב) פליגי, וס"ל שיש להחמיר, ואין לסמוך עליו.

דברי הפרמ"ג דמדרמה דין חזקה דרבא במצוות לבדיקת הריאה

ויעוי"ש שביאווה"ל שהביא מהפרמ"ג באו"ח (סי' נ"ה א"א סק"ז) דמדמה דינא דחזקה דרבא דבעינן בדיקה אע"פ דבכל מקום סמכינן אחזקה ועל רובא, משום דהו"ל כמו מיעוט המצוי דחיישינן מדרבנן, וכמו בבדיקת הריאה וכיו"ב.

הכרעת הביאווה"ל

ומסקנת הביאווה"ל, דמכיון דקיי"ל דאם נאבדה הריאה בלא בדיקה כשירה, ה"ה לענין מצות תפילין אין להחמיר בדיעבד.

הערה דדברי הפרמ"ג שהביא הביאווה"ל תליא בנידון ה'משכנות יעקב' וה'משך חכמה'

אכן לפמשנ"ת דברי הפרמ"ג שהביא הביאווה"ל אתי שפיר רק לפמ"ש המשכנות יעקב, דדינא דעבירת לא תעשה באונס הו"ל גם בקיום מצות עשה באונס. - אבל לפמ"ש המשך חכמה, דמחלק בין קיום מצות עשה, דמחוייב לבדוק מדאורייתא, ואינו כאונס דמצות לא תעשה דאינו עובר באונס. א"כ אין הכרע מבדיקת הריאה להכשר כתיבת תפילין בנער בן שלש עשרה שנה ויום אחד שלא נבדקו סימניו.

ואפ"ה פסק הרמב"ם (בפ"ב מתפילין הי"א) דתפילין אין צריכין בדיקה לעולם.

תירוץ הפרמ"ג

ותירץ הפרמ"ג: "וצריך לומר הר"מ ז"ל אין סובר כתוספות, אלא כהלל הזקן. עיין ירושלמי ריש המוצא תפילין בעירובין (פ"י הלכה א'), עכ"ד."

והיינו דדעת הרמב"ם דיסוד הך הלכתא אינו מפאת ילפותא דימים ימימה.

דברי ה'משכנות יעקב

בתשו' יו"ד סי' י"ג

ד) ובעיקר דברי המכילתא, יעוי' בשו"ת משכנות יעקב (יו"ד סי' י"ז) שהוכיח מדרשא ז', דבמיעוט המצוי בטריפות יש לחייב את הבדיקה מדאורייתא. דהרי דרשינן דחייב בדיקה מהתורה, ולא מוקמינן את הדבר על חזקתו. - אם לא דנימא דהך גזירת הכתוב הוא דוקא בתפילין.

השנת ה'משך חכמה' ע"ד

ה'משכנות יעקב'

אולם בספר משך חכמה (כאן, בפסוק מימים ימימה) השיג ע"ד המשכנות יעקב הנ"ל, דשאני החשש שמא עובר עבירה, מהחשש שמא אינו מקיים מצוה.

ויסוד דבריו, דאונס רחמנא פטריה מחיובו, אבל אינו חשיב כמו שעשה את הדבר. - ולכן לענין טריפה אמרינן דמכיון דרוב הבהמות אינם טריפות, תו אין לחוש למיעוט. ואפילו אם אחד מאלף יאכל טריפה, אי"ז עבירה כלל, וחשיב כמי שלא אכל כלל. דנמצא ששוללין ממנו את האכילה ולא עבר כלל. משא"כ לענין קיום מצוה, אפילו אם נימא שאין צריך לחוש שיתבטל ממצוותו, דהא אנוס הוא, מ"מ ודאי שלא יתייחס אליו מחמת האונס כאילו עשה מצוה. - ולכן בדבר מצוה צריך לבדוק אם לא נתקלקל, דהא המצוה לא תתקיים בכה"ג.

